

ЧИТАЛИЩЕ

ПОВРЕМЕННО СПИСАНИЕ

(Излѣзва двапѣти въ мѣсеца).

ИСТОРИЯТА НА ЧЕЛОВѢКА.

(По А. де Катрфажъ. *)

I.

Единство на челоѡбческй родъ.

Всѣки отъ моитѣ научни събратия ви приказва по нѣщо отъ предмета съ които са занимава обикновенно. Едни ви приказватъ за небето, за земята, за моретата; други ви занимаватъ съ истории за животнитѣ и за растенията. Когато е тъй, защо и азъ да не ви прикажъ нѣщо за челоѡбка, като съмъ занятъ съ неговата природна история.

То е очевѣстно че да са занимавами съзъ нами си е толкозъ интересно колкото да познавами историята на животнитѣ, дору на тѣзи животни които ни сж най-

(*) Настоящитъ членъ по Историята на челоѡбка за единството на челоѡбческй родъ е извлѣченъ отъ Популярнитѣ сказки, четени въ Венценското царско сиропиталище, подъ покровителството на бившата френска императрица Евгения. Сказвачътъ, ученний природофилософъ А. де Катрфажъ са е отличилъ по ясността на изложението на предмета си, и привлѣкателността на епизодитѣ, чрезъ които той давалъ на

полезни. Пъкъ трѣбва да ви кажа и туй че въ днешне време всички хора по свѣта сѣ са предали твърдѣ много на тѣзи работа. Отколѣ антропологията, сирѣчь природната история на челоувѣка не са срѣщаше нито помежду ученитъ, нито изъ вѣстниците. Но днесъ, само въ Парижъ има двѣ учени дружини които са занимаватъ само и само съ тѣзи наука, има още и двѣ периодически списания, които тоже само за нея пишатъ. Освѣнъ туй, въ *Музея* — мѣсто за всички рѣдки и единствени работи на свѣта — има една сбирка антропологическа която са ненамѣрва другаде на свѣта.

Но не само въ Франция сѣ са предали да изучаватъ челоувѣка; ввредъ по Европа и въ Новий свѣтъ ученитъ хора са надварятъ въ тѣзи работа. Е, добръ; азъ желяжъ да вземете и вий дѣлъ въ туй движение, като ви прикажж по нѣщичко върху цѣлата челоувѣческа челядь.

Туй нѣщо е май мѣчно. Какъто видите въ тѣзи си сказки ще ви приказвамъ само за едно сѣщество, челоувѣка. Коего ще каже во всичкитѣ ми скаски ще има тѣсна връска; и които слѣдватъ редовно прочитањето имъ ще могатъ да схващѣтъ всичко, що ще четжтъ. При все туй, за едно по-лесно разбиране ний правимъ нѣколко дѣла отъ сказкитѣ си, и всѣки дѣлъ ще съставя едно особито цѣло нѣщо, колкото е възможно по-опредѣлено. Въ началото на всѣка сказка ще са помжчвамъ да скратявамъ въ нѣколко думи преминжлитѣ си уроци. По този начинъ са надѣвамъ да дойдемъ до края все като опазимъ ясността и вразумителността.

слушателитѣ си да разбержтъ твърдѣ лесно едно толкозъ мѣчно питанье, каквото е питаньето на настоящий предметъ. Тѣй почитаемиотъ сказвачъ е ималъ честта да гледа въ реда на слушателитѣ си много работници и всѣкакви занаетчи, които го слушали съ голѣмо внимание.

Като са надѣвами че тѣзи популярни сказки не ще бжжтъ безинтересни за нашитѣ читатели, ний сми приготвили да помѣстимъ въ Читалище нѣкои отъ тѣхъ, като поченвами отъ първата сказка: *Единството на челоувѣческии родъ*.

С. С. Б.

На късо да режѣ всѣка една сказка ще бѣде като особита глава на онуй което може да са назове *Популярна Антропология*.

Да поченемъ прочее първата си глава.

* * *

Понеже ще имамъ прикаска за чловѣка то по-напредъ трѣбва да са попитамъ какво нѣщо е той. — Но преди да отговоримъ трѣбва да ви направѣмъ нѣкои разяснения.

Питаньето което си зададохми е задавано много пѣти; но то е бивало все май отъ богослови или отъ философи. Богословитѣ отговарѣхъ въ името на догмата и на вѣрата, философитѣ въ името на метафизиката и на отвличенността. То са разбира твърдѣ добрѣ че азъ не щѣ да стѣпвамъ ни на едното ни на другото отъ тѣзи мѣста, и че ще са пазѣмъ да не влѣзвамъ ни въ пѣтя на богословието, ни въ пѣтя на философията. Като натуралистъ, сирѣчь природоиспитателъ, азъ поченвамъ да ви приказвамъ за този предметъ, защото казахъ ви моята работа е природознанието; и като оставямъ на богословитѣ тѣхната богослоия и на философитѣ тѣхната философия, азъ са ограничавамъ да ви приказвамъ въ името на науката, и най-много въ името на природнитѣ науки.

Да подземемъ сега питаньето коего предложихми по-горѣ.

Какво нѣщо е чловѣкъ?

То е очивѣстно бесполезна работа да са спирами дълго време за да доказваме че чловѣкъ не е нито нѣкой минералъ нито нѣкое растение сирѣчь че той не е не камъкъ не дървце. Ами тогасъ животно ли е? — Нито е животно, *когато смѣтаме всичко, което живѣе въ него*. Увѣренъ съмъ че върху туй всички сте на моето мнѣние.

Никой отъ васъ наистина не би желалъ да го сравняватъ на вода който преживя, на свинята която ся търкаля въ калъта. Тоже не би желалъ да го оприличаватъ на кучето, въпрѣки всичкитѣ качества споредъ които чловѣкъ е намѣрилъ въ него единъ приятель и

другарь, нито пъкъ на коня, който може да са бори съ гладааторъ.

Человѣкъ не е сжщо животно. Той са различава твърдѣ много отъ животнитѣ по различни многобройни и важни отличителни чѣрти. Да ви припомнимъ най-напредъ неговата *умствена върховностъ*, на която са отнася говоренъето, споредъ което всѣки народъ си има особитѣ езикъ; *писмото*, чрезъ което той може да искаже този езикъ, *изящнитѣ художества* съ помощта на които той превежда и прави на изработена работа съзиранията на своето въображение. Но той са отличава еще отъ животното по два основни характера, които принадлежатъ само нему. Человѣкътъ е едничкото отъ оржднитѣ и живи същества което има *отвлеченното чувство на доброто и на злото*, едничкото слѣдователно у което са намѣрва *правственното чувство*. Той е сжщо само който върва въ нѣщо подиръ този животъ, който припознава съществуванъето на *същества по-горни отъ него*, що могатъ да му направятъ добро или зло. Върху туй двойно понятие е основата на великото дѣло, което зоватъ *Вѣра*.

Оставамъ да ви говориж за тѣзи двѣ нѣща, *правственността* и *вѣрата*. Ний ще ги разгледами другадѣ, не като богослови, но повтарямъ го, просто и чисто като натуралистъ. Колкото за сега азъ са ограничавамъ да положа работата, като ви кажж че на всѣкъдѣ, человекъ, колко дивъ и да бжде, е показалъ бѣлѣзи отъ *правственностъ* и *вѣроисповѣданъе*, нѣщо което са не-срѣща у никое животно.

Слѣдователно человекъ е едно особито същество, отдѣлно отъ животнитѣ по два голѣми характера, които му сж свойственни еще повече повтарямъ, отъ неоспорваната му умствена горньостъ.

Отъ тѣзи страна, тамъ са свѣршватъ разликитѣ. Впрочемъ, *когато са касае до тѣлото* человекътъ е едео просто животно, нищо повече, нищо по-малко. Освѣнь малки нѣкои неприлики въ образа и мѣстото на нѣколео стави отъ неговото тѣло, той е еднакъвъ и равенъ, нищо друго освѣнь равенъ на по-горнитѣ животни, които сж около насъ.

Ако земемъ за сравняванье и оприличаванье нѣкои животни които по общий си изгледъ сж близо до насъ, *анатомията* ни показва че нашитѣ стави и орждия сж тѣкмо какъто тѣхнитѣ. Ний можемъ да слѣдвами у тѣхъ, почти мускулъ по мускулъ и нерва по нерва, туй което намѣрвами въ чловѣка.

Физиологията и тя ни учи че въ човѣшкото тѣло, орждията, мускулитѣ, нервитѣ работѣтъ тѣкмо какъто въ животното.

Туй е единъ основенъ фактъ, една истина, отъ която са ползватъ всѣкидневно, било отъ чисто научна страна било практически. Върху чловѣцитѣ не може твърдѣ да са прави опитъ; но то е лесно и твърдѣ възможно върху животнитѣ. *Човѣшката физиология* е употребила този пѣтъ за да издири какъ работѣтъ нашитѣ органи. *Медицинската наука* прави нѣщо повече; тя идва на лѣгло то на болнитѣ да донесе плода отъ опититѣ, които е направила върху животнитѣ. И *антропологията*, какъто ще видимъ подиръ малко, е потърсила у тѣзи по-долни отъ насъ сжщества доста сериозни познания.

Но когато антропологията иска да са освѣти по единъ съвършенъ начинъ, то тя слѣзва по-долу и отъ животнитѣ. Растенията не сж животни, какъто животнитѣ и растенията сж всички *орждни и живуши сжщества*. А като тѣ сж орждни и живи, отличаваъ са отъ ископаемитѣ, които нито сж орждни нито сж живи по нѣкои главни нѣща, общи на всички.

Всички орждни сжщества иматъ опредѣленно продължение, сирѣчь живѣѣтъ до едно време; всички сж раждатъ мѣнички и слабички; всички растѣтъ и са усилятъ презъ едно време отъ живота си, послѣ зематъ да са срастѣтъ сир. да отслабватъ на сила, на жизнениостъ а по нѣкога и на растѣ; най-подиръ всички умираъ. Презъ живота си всички орждни и живи сжщества иматъ потреба да са хранѣтъ. Преди да умрѣтъ, всички сж произвели нѣкое зѣрно или ейце, (тукъ думата ни е за рода и не за особитѣ); и туй е истина даже за тѣзи които сѣкашъ че са поевяватъ направо отъ нѣкоя пѣпка, отъ нѣкой присадъ; защото отъ пѣ-

пка на пшпка, отъ присадъ на присадъ, ний стигвами на зърното и на ейцето. Да кажемъ въ късо всѣко орждно живо сщество си има единъ баща и една майка.

Е добръ, всички тѣзи голѣми явѣния общи на живитъ сщества, и слѣдователно на чловѣка, сж нуждаятъ отъ нѣкои общи закони които да ги управляватъ, и които трѣбва да управляватъ както чловѣка тѣй и растението.

Науката подвърдява всѣкидневно туй заключение, което са бѣше изнамѣрило само чрезъ размислянето, но което може днесъ да са гледа като единъ опитанъ и доказанъ фактъ. И струва ми са не толкозь нужно да настоявамъ много за да ви дамъ да разберете какво великолѣпие има въ туй нѣщо.

Колкото за мене, азъ намѣрвамъ удивително дѣто чловѣктъ и послѣдното червейче, дѣто царьтъ на земята и най-долний мжхъ, сж свързани единъ о други съ таквазъ връзка щото всичко живо създание образува едно цѣло, дѣто всичко са държи въ съгласие и тишина.

Отъ туй дѣто нѣкои явѣния си приличатъ, дѣто нѣкои закони по-между чловѣка, животнитъ и растенията сж общи, излѣзва едно слѣдствие върху което азъ нещж да са спирамъ много. Каквито и да сж нѣщата за чловѣка върху които ще говоримъ, колчимъ допръжтъ до нѣкоя отъ тѣзи свойщини, до нѣкое отъ тѣзи явѣния общи на всички живи и орждни сщества, трѣбва да са питатъ не само животнитъ, но еще и растенията, ако ли желаемъ да сполучимъ истинната. — Излѣзе ли на срѣдъ таквозъ нѣкое питанье, на което ще ся отговаря, отговорьтъ за да бжде добъръ, за да бжде правъ, то трѣбва да вкара чловѣка въ всички общи закони, които управляватъ другитъ орждни и живи сщества.

Ако ли отговорьтъ са мжчи да прави чловѣка нѣкое исключение отъ общитъ правила, вий можете да отговорите че този отговоръ е лошъ и неправъ.

Но рѣшите ли задачата като вкарате чловѣка въ великитъ тѣзи общи закони, то тогазъ можете да сте увѣрени че рѣшението ви е добро, че е право, и сжщинско научно.

Съ доказателства, които ви казвамъ на късо — но само съ тѣхъ — ний можемъ вече да дойдемъ на второто питање отъ антропологията, и туй питање, ето го:

Има ли много видове чловѣци; или има само единъ родъ, който обнема много племена? за да стане по-ясно туй питање има потреба отъ нѣкои разбясненія.

Ако имате нѣколко портрети отъ жителитѣ, които са прѣстѣнати по различнитѣ части на Старий и Новий Свѣтъ, щѣхте да си съставите една идея за по-главнитѣ различія, които представя чловѣческия родъ. Вий щѣхте да видите че тѣ са различаватъ едни отъ други по боята, често по космитѣ, нѣкога по съразмѣрността, а други пакъ по чертитѣ на лицето.

Е добръ, работата е сега да знаемъ дали всички тѣзи различни жители на свѣта, сж отъ различенъ родъ: или показватъ само сжществуванъето на различни племена които принадлежатъ само на единъ родъ.

Видите, читателю, за да отговоримъ на тозъ въпросъ трѣбва по напредъ да разберемъ твърдѣ добръ какво ще каже родъ и видъ или племе. Въ самата работа всичкото препитване са върши върху тѣзи двѣ думици.

За зла честъ тѣ са зематъ често една на мѣсто друга, или пакъ са опредѣляватъ злѣ. Отъ тамъ произлѣзватъ многото препирни, които би са пресѣкли твърдѣ на бърже, ако изучвахъ работитѣ отъ по-близо.

Да видимъ можемъ ли си направи една точна идея за тѣхъ безъ да влѣзваме въ подробности, които невъзможно е да представями тукъ.

Никой отъ васъ положително съмъ увѣренъ не ще размѣси нѣкога едно магаре съ еднъ конь. Тогазъ даже когато коньтъ е твърдѣ малъкъ, напрімѣрь каквото коньетѣ на Нова-Земя, които сж колкото куче, тогазъ даже когато магарето би имало растъ колкото на единъ конь, каквото сж напрімѣрь въ Франца въ Поату. Вий ще кажете изведиѣжъ, тѣ сж отъ различни родове (пасмини); — ето едно голѣмо магаре и ето единъ малъкъ конь. Вий бихте казали сжщото ако ви покажжжж еднъ до други вълкъ и куче.

Поради туй вий наричате съ едно име само куче-

та животни твърдѣ различни едни отъ други, каквото дога и барака, копия и хрѣтката, ново-земчето и кингѣ карла; и вий съ туй ще имате право.

Впрочемъ, ако сѣдимъ само отъ погледъ, и даже слѣдъ едно по-подробно забѣлѣжване, помежду кучетата ще намѣримъ разлика на растъ, на съразмѣрность, на боя, и разлики много по-голѣми отъ тѣзи, които раздѣлѣтъ конѣтъ отъ магарето. Едно магаре и единъ конъ отъ еднаква растъ сѣ много по-прилични помежду си отъ различнитѣ видове кучета.

Има нѣщо повече, ако гудимъ едно до друго едно бѣло и едно черно бараче, вие не ще да търсите различни имена за да ги назовете. Вий ще ги назовете и двѣтъ *барачета*, макаръ че едното е черно а другото бѣло.

Когато работата е за растенията, вий правите тъкмо същото нѣщо. Единъ червенъ триандафелъ и единъ бѣлъ оставатъ си все триандафели, една круша остава за васъ пакъ круша, била тя дивѣчка или присадъ, или мутруна.

Е добръ! безъ да са сумнѣвате, вий сте заключили тъкмо какъто натуралиститѣ, вий сте рѣшили тъкмо какъто тѣхъ този въпросъ за рода и вида (*племето*), който въпросъ отъ първи погледъ може да са покаже твърдѣ заплетенъ поради разбъркването, за което поменехми по-горе. То е единъ примѣръ, който доказва че въ много случаи, народното съгледване и благоразсѣждане отиватъ право на цѣльта, също какъто работниците на науката.

Туй което казахъ за вашитѣ оцѣнения нека го преведемъ въ наученъ говоръ като го направимъ общо. — Азъ съмъ добръ увѣренъ че сѣ нелѣжжъ никакъ върху тѣхъ.

Тѣзи оцѣнения означаватъ че единъ родъ животенъ или растителенъ може да са измѣни въ нѣкои граници. Кучето си остава куче, каквито и да бѣдѣтъ главнитѣ му изгледи, растѣта му, косѣма му; крушата си остава круша какъвато и да бѣде голѣмината на плода, вкуса ѝ и цвѣтътъ на кожата ѝ.

Отъ тѣзи работи излѣзва още че тѣзи различия

могътъ да са предаватъ чрезъ пѣтя на ражданъето. Всички знаемъ че двѣ барачета оженени наедно ще иматъ барачета за дѣца; два дога оженени наедно ще родѣтъ пакъ догове. Най-послѣ отъ туй излазя по единъ общъ начинъ, че *особитѣ* отъ сѣщия родъ могътъ дойде до тамъ дѣто да си неприличатъ съвсѣмъ, по нѣкога даже могътъ да зематъ твърдѣ различни външни чѣрти, безъ да са уединѣтъ и да образуватъ различни родове. Какъто казахми преди малко, кучето си остава куче, каквито и да бѣдѣтъ промѣнитѣ, които представя.

Ето тѣй сѣщо образуванитѣ отъ *особитѣ* чети сѣ са отстранили отъ първобитний образъ на рода и сѣ напривили второстѣпенни отлични чети, които натуралитѣтъ наричатъ видове или *племена*.

Сега вече разбирате що ще каже различни видове волове, конѣе и други. Истината е че отъ единъ видъ само волове или конѣе сѣ са появили едно подиръ друго различни породи, които при всичко че неприличатъ твърдѣ едни на други все пакъ са отъ единъ родъ. Сѣщо тѣй има много видове овци, кози, които принадлежатъ на единъ родъ.

Тѣзи понятия, тѣзи мисли преди да ги оставимъ сега, да ги пояснѣмъ още повечко защото малко нѣщо недоразбрано или неопредѣленно има тукъ твърдѣ важни спънки. Поради туй нека земемъ нѣколко примѣри отъ растенията и животнитѣ, като избирами таквизъ родове които познаваме какъто и по-напрѣшнитѣ.

Всички познавате зърното на кафеиника. Позволете ми да ви прикажѣ историята му; вий ще видите че е твърдѣ поучителна.

Кафейникътъ, дърво което ражда кафе, има за първобитно мѣсто Африка, и въ незапомнени времена то е било обработвано върху улеитѣ на Абисиния, които сѣ наведени къмъ Червено море. Едвамъ въ XV-ий вѣкъ, сирѣчь около преди четиристотини години, кафейникътъ премина туй море и са намѣсти въ Арабия, дѣто са обработва отъ тогазъ. Отъ тамъ ни иде особито прочутото Мекско кафе.

Употребението на кафето са распръснѣ твърдѣ рано и съ чудна бързина въ всички Истокъ. То са донесе

въ Европа твърдѣ късно, нѣщо преди 150-200 години. Въ Парижъ първитѣ чешки съ кафе са пихж въ 1667. Зърна кафе и то твърдѣ малко билъ донесѣлъ единъ френски пжтешественникъ, който са наричалъ Тевенотъ. Едвамъ подиръ двѣ години, на 1669, Сюлейманъ-ага, посланикъ на В. Порта при Людовика XIV, почерпилъ дворянитѣ, съ кафе и тѣ намѣриха напивката твърдѣ приятна. Между туй употребяванѣто на кафето не са распрьснж тогазъ во Франца; чакъ въ XVIII вѣкъ туй употребяванѣ станж общо распространено.

Видите че кафето не е употребявано отъ много време. Ако са каже право, нѣма повече отъ вѣкъ и полъ какъ са харчи отъ европейското общество.

Трѣбва обаче да ви кажж че много време Европа бѣше задължена на Арабия за тѣзи стока. Всичко кафе косто са разнасяше по Европа идяше изъ Арабия и особено изъ Мека. Въ началото на XVIII вѣкъ, Холландитѣ сж опитали да го пренесжтъ и пресаджтъ въ Батавия, една отъ тѣхнитѣ колонии въ Индия. Тѣ сполучихж най-добрѣ. Отъ Батавия испратихж нѣколко младочки въ Холландия, дѣто тѣ сполучихж твърдѣ добрѣ. Една отъ тѣзи младочки са пренесе во Франца на 1710, и са посади въ Градината на Растенията. И тамъ сжщо, кафеиникътъ сполучи и даде нѣколко младочки.

Кѣмъ 1720 или 1725, не можихъ да намѣриж точно времето, единъ офицеринъ отъ френската морска войска, капитанъ Десклио размислилъ че какъто Холландия разработи кафето въ Батавия то можеше твърдѣ добрѣ да стане и во френскитѣ колонии покрай мексиканский заливъ. Преди да отплува за Мартиника, той зе и отъ Градината на Растенията три младочки кафе и ги занаса съ себе. Преминаванѣто бѣше дълго и мжчно, поради противнитѣ вѣтрове. Понеже водата за питее са бѣше свършила, зехж да даватъ по опредѣленъ дѣлъ на пжтниците. Капитанъ Десклио, какъто всичкитѣ, имаше твърдѣ малкъ дѣлъ вода за пиенѣе. Той я раздѣли съ своитѣ кафеиничета — младочки. При всичкитѣ му грижи, двѣтѣ загинахж изъ пжтя; една само стигнж живо и здраво въ Мартиника. Но щомъ като я посади, тя сполучи толкозъ добрѣ щото всички кафеиници които сж

распръснати во всички Антилски Острови и Южна Америка сж нейни рожби. Подирь трийсетъ години тамшнитъ френски колонии зехж да изнасятъ кафе съ милиони оки.

Видѣхте че кафеиникътъ, тръгналъ отъ Африка, е стигналъ на Истокъ, края на Азия, и Америка, на западъ. Кое то ще каже че комахай той е направилъ едно около-свѣтно пътуванье. При това трѣбва да знаете, че кафето са е много промѣнило.

Оставамъ на страна дървото, което нии не познаваме добръ, за да земемъ предъ видъ само зърното. Твърдѣ лесно може человекъ да познае кое кафе е Мекско, кое Бурбонско, кое Рио-Жанейрско и кое Мартиника. Всѣко си има по една свойщина. Всѣко зърно носи въ своя аромъ, тѣй да кажемъ своеобразний екстрактъ.

Отъ дѣ идятъ тѣзи промѣни. Ний не можемъ наистина да отговоримъ на неговитъ какъ и защо и да слѣдвами строго рода на причинитъ и на дѣйствиата; но като земемъ предъ видъ всички явѣния, излѣзва на явѣ че тѣзи промѣненія сж станжли отъ различната температура, отъ климата и отъ обработваньето. Този примѣръ отъ растенията ни показа най-ясно че като пренесемъ на различни мѣста сжщото растение, въ разни условия за разработванье нии добиваме *различни видове*.

ПРИРОДНА ЧАСТЬ.

Слѣдующата сказка е четена въ Руссенското Читалище *Зора* на 21 Януария тѣзи година. — Сказвачътъ са е заловилъ и ще слѣдва, както са общава въ тѣзи си сказка, по този редъ различни еще преговори по природна часть. Ний помѣстямы съ благодарене тѣзи сказка и за голѣмо насърдчанье на писача ѝ ще му кажемъ явно че едно по-голѣмко внимание въ предмета и едно по-популярно изложение би направили труда му достоенъ за повече препорѣка.

Господа!

За предметъ на днешната си сказка сжмъ избралъ *Природнитъ Науки*. Като мисля въ идуштитъ си сказки, които имамъ намѣрение да държа предъ васъ, да говорѣхъ за нѣшта по Природнитъ науки, намирамъ за добро да кажа днесъ нѣшто на кратко за тѣхъ, което би послужило като введение на сичко, штото по-подирѣхъ ште да говорѣхъ. Именно ште кажа: Кои науки принадлежжтъ кжмъ природнитъ, кога и гдѣ заченватъ да са изучаватъ тѣ, по кой начинъ сж са развивали, гдѣ сж най-много цѣвтѣли и цѣвтжтъ, и каква важность има тѣхното изучаване въ умственното и материалното развитие на сички народи вжобщтѣ и на нашиятъ частно.

Заштото природнитъ науки са занимаватъ все сжсъ природата, ту като разкриватъ причинитъ на явленията, които ставатъ въ нея, ту като ни даватъ познания за самитъ тѣла, между които ставатъ тѣзи явления, по видъ (форма) и сждържаніе, за туй нѣка видиме най-напредъ какво ште рѣче голѣмата дума *Природа*.

Сичко, што испжлня пространството, казва ся *вещество* или *материя*; сѣки вещественъ предметъ или веществото въ ограничено пространство са казва *тѣло*. Свойштинитъ или измѣненіята, които съглеждаме на тѣлата, са казватъ *явления*.

Сичкитъ тѣла, както и явленията, са намиратъ въ постоянно прѣраждане, сичкитъ наедно, са казватъ споредъ туй *Природа* или *Естество*.

Туй е строгото научно опрѣдѣление на думата природа.

Споредъ както ни учатъ испитателитъ на небситъ пространства, звѣздитъ, слжщето и планетитъ сж станжли отъ материята распрѣснжта по сичка вселенна; образували сж са отъ сгжстяването на частицитъ ѝ, вжртятъ са едни около други въ промѣнливи пжтишта, и послѣдната имъ цѣль е пржсване и раздробяване въ таквози тжнко вещество, отъ каквото сж са образували т. е. прахъ и пещель.

Каманитъ на земята, скалнитъ катове или слойове, сичка повжрхнина на земята и вжтрѣшната ѝ часть сж подчинени така сжшто на постоянни измѣненія; друго било раздѣлението на ешвата и водитъ, други биле отколъ планинитъ и долинитъ и други ще бжджтъ за напредъ. И безжизненнитъ камъни безпрестанно са прѣраждатъ: отъ ветхитъ образуватъ са нови, а новитъ крятъ въ себе си зародишъ за други бжджшти.

Така сжшито растенията и животнитѣ отъ своето сжздание до сега безпрѣстанно са измѣняватъ; отъ началото имъ до сега изрежда са на земята едно тѣхно поколение съ друго: други дървета и трѣви сж покривали земната повърхнина, други родове отъ животни сж оживотворявали отколѣшнитѣ суши и морета не таквизи, каквито ги днесъ виждаме. А сѣко растение и сѣко животно отдѣлно измѣнява са, прѣбражда са по цѣлиятъ си животъ.

Сичко, което виждаме около себе си, е прочее дѣло, тѣй да са рече, на единъ мигъ въ вѣчниятъ порой на измѣненіята, и въ това т. е. въ сичкитѣ сжтворени нѣшта, както и въ постоянното имъ промѣняване, оште еднѣжъ штѣ повторя, са намира смислатъ на думата: *Природа*.

Само причината, отъ която произлѣзватъ сички сжздания, и подканванието кжмъ сички измѣненія са неизмѣняеми; т. е. Богъ, вѣчниятъ Творецъ и Владѣтель на природата.

Испитванието на твърдѣ разнообразното дѣло на вѣчниятъ Сжздател е задачата на Природнитѣ науки, съ които отъ земнитѣ сжштества само човѣкатъ може да са занимава, заштото само той може да са издигне до испитването на причинитѣ, по които са обновяватъ сжществата, и кжмъ изследуването на измѣненіята, на които са подчиняватъ тѣ. Тѣзи голѣма задача са раздѣля сама по себе си на двѣ отдѣления. Едното отъ тѣхъ ни запознава сжсъ сжществата и ги сравнява, което е задачата на *Природоописанието* или *Естественната История*; а тя са раздѣля на: *Зоология*, *Ботаника*, *Минералогия*, *Геология* и *Геогносия*. Кжмъ нея можемъ да причетемъ и *Астрономията*, макаръ тя сама по себе си да чини особено отдѣление. Другото отдѣление ни запознава сжсъ измѣненіята на нѣштата и ги сравнява, което е задачата на *Физиката*, на *Химията* и на *Физиологията*.

Както сѣка майка влияе на дѣтето си, тѣй сжшито и природата имала е и ште има влияние на слабото си дѣте — човѣка.

Догдѣто човѣкътъ са е намиралъ на най-долната степенъ на развитието си, догдѣто билъ сжвсѣмъ въ пазвата на природата, силни тѣ ѣ явления сж правили остри впечатления на слабата му душа. Като сж го правили често да трепери отъ страхъ, карали сж го ще не ще да са замислюва върху тѣхнитѣ причини. Но слабиятъ му умъ са е уморявалъ ерѣдъ пжтя, който води кжмъ познаването на сжщитѣ причини на явленията природни, и като неможалъ да познае въ сжщностъ явленията, ка-

то не му помагаль здравиятъ разумъ, човѣкътъ са задоволявалъ само съ образа, който му изобразявала въ такъвзи случай сма-
яната му фантазия (вжбращение). Той зель да мисли, че на
грѣма заповѣдва сѣштество подобно нему, нъ съ по-високи ка-
чества; на *слѣнцето* тѣй сѣшто, на вѣтроветѣ, моретата и т. н.
Тука е зарѣдишѣтъ на обожаването на природата на *язически-*
тъ религии, които въ старо врѣме почти цѣлото човѣчество е
исповѣдвало, а и до сега исповѣдватъ много диви народи по
Африка и по Америка.

Тѣй старитѣ Гърци или Елини сѣ олицетворявали грѣма
съ главниятъ си богъ *Зевса*, Римлянитѣ съ *Юпитера*, Славяне-
тъ, а съ тѣхъ наедно и нашитѣ праотци Българитѣ, съ *Грам-*
ника или *Перуна*, Германцитѣ съ *Тора* или *Донара*. Подобно и
други явления сѣ са обожавали, и не само явления, но и мно-
го предмѣти въ природата сѣ имали свои богове, като: плани-
ни, рѣки, гори и т. н. Извѣстни сѣ грѣцкитѣ *дриади* и *нимфи*,
римскитѣ *пенати* и славяно-българскитѣ *вили*, *самодиви*, *юди*,
вештици, *чортове* и т. н.

Но отъ най-старитѣ врѣмена имало е и хора, дарени съ по-
голъми уметвенни способности, които сѣ зели съ по-чисто око
да гледатъ на природата и да познаватъ макаръ отъ малко-
малко истиннитѣ причини на явленията ѣ. Таквизи хора сѣ я-
вили, споредъ Историята, въ най-отколѣшно врѣме именно ме-
жду *Китайцитѣ*, *Индийцитѣ*, *Перситѣ*, *Вавилонянитѣ* и *Асси-*
риянитѣ; сѣтнѣ между *Египтянитѣ*, а по влиянието на сѣчки-
тъ тѣзи народи и между *Гърцитѣ*.

За Китайцитѣ са говори, че тѣ много години преди Христа
зели да пишѣтъ на *хартия*, която сѣ знаѣли да правѣтъ по-от-
колѣ. Тѣй сѣшто *барута* сѣ употребявали оште въ онѣзи врѣ-
мена, когато въ Европа нито са мисѣли за него даже. Тѣй
сѣшто и градинарството и земледѣлнето цѣвтѣли при тѣхъ о-
ште въ най-отколѣшнитѣ врѣмена, както и обработванието на
порциланатѣ; а за сѣчко туй са е изисквало най-напредъ доста
широки понятия отъ Природнитѣ науки и т. н. За Индитѣ,
Перситѣ и Вавилоно-Ассериянитѣ са говори, макаръ въ по-мал-
ка мѣра, сѣштото; особенно са казва, че тѣ сѣ са занимавали
сѣсъ Астрономията.

Египтянитѣ, освѣнъ че сѣ са занимавали и тѣ съ Астроно-
мията, успѣли сѣ много особенно въ лѣкарството. Именно тѣ
знаѣли твѣрдѣ добрѣ да цѣрѣжѣтъ очнитѣ болести, които сѣ по-

раждали отъ многото прахъ, подиганъ въ земята имъ подиръ испадването на рѣката Нилъ. А за да бѣде човѣкъ добъръ лѣкаръ, трѣбва, разбира са, да има понятие отъ Природнитъ науки.

Гърцитѣ, като природното положение на земята имъ ги е карало да иматъ сношение съ Египтянитѣ, съ Перситѣ и съ другитѣ азийски народи, могли сж да са запознаятъ съ сичкитѣ тия открития и изслѣдувания на природнитѣ явления. И не само, че сж са запознали съ тѣхъ, но дарени природно съ духъ испитателенъ, отново сж ги разтърсвали и издирвали споредъ туй и други сжвѣмъ нови нѣшта. Между тѣхъ са родили мжже, които учений свѣтъ никога неште забрави. Такжвзи е билъ философътъ Сократъ, по пѣтя на който вжрвялъ, но съ по-голъма слава, и ученикътъ му Платонъ. Но особено обжрналъ вниманието си къмъ природата платоновътъ ученикъ Аристотелъ. Той сжбралъ сичкитѣ до тогасъ открити явления на природата и ги изложилъ систематически, на много мѣста твжрдѣ сполучливо, сжсъ причинитѣ и следствията имъ. Споредъ туй праведно е нарѣченъ и башта на природнитѣ науки. Неговитѣ сжчинения много врѣме следъ смжртъта му сж служили като единствено добри водители къмъ познаването на природата. Тѣ сж биле и начатокътъ на Природнитѣ науки.

Подиръ него природнитѣ познания повече и повече сж уголъмявали и на сѣкадѣ благодѣтелно дѣйствували между гжрцкия народъ, както и между другитѣ. Знаяло са, ницримѣръ, че земята, както и мѣсецътъ, сж валчести тѣла; знаяло са и това, че парата има голѣма двигателна сила.

Отново обжрналъ вниманието на ученитъ въ своето врѣме вжрху Природнитѣ науки даровитиятъ математикофизикъ *Архимедъ*. Извѣстно е въ Физиката неговото начало, както и любопитното откритие, въ банята, на това начало; сѣтнѣ машината му, сжставена отъ скрипци, за която са изразилъ: «дайте ми неподвижна, яка точка, отъ страна на земята, и азъ ви я издигвамъ цѣла съ тѣзи си машина;» най-сѣтнѣ и огледалата, които правилъ за запалване на римскитѣ кораби, когато обсаждали Сиракуза.

Тжй прилѣжно сж са следували Природнитѣ науки и подиръ Архимеда, както и преди него. И може да са каже, че ако да не бѣхж сжсипали германскитѣ диви племена Западната Римска Империя и ако да не бѣхж вѣспрѣли по този начинъ

напрѣдакътъ имъ, свѣтътъ шѣше да бѣде днесъ на много погорня степенъ въ образиванieto. Подиръ падението на Западо-Римската Империя, тѣхното развитие умаломоштено са следува-ше само въ Источно-Римската Империя и между Арабитъ а именно между Испанскигъ. Новъ животъ въ тѣхъ настана подиръ кржетоноснитъ походи. Въ тѣзи походи западнитъ Европейци се уголѣмили много географическитъ познания въ скитанията си изъ Источнитъ европейски и изъ азийскитъ мѣста. Запознавали сж сжсъ положението на земитъ на много народи; съ пло-доветъ имъ, съ животнитъ имъ и т. н., а между другото и съ образованието имъ. Тѣй изеднжжъ подиръ свжршването на крж-стоноснитъ походи виждаме да са появяватъ университети въ Италия и въ други Европейски мѣста, за успѣха на които спо-могнала и тѣзи случка, че въ кратко врѣме следъ туй са е прѣвзелъ и Цариградъ отъ Турцитъ, споредъ което сичкитъ по-чти учени Гжрци оставили отечеството си и са прѣселили въ Италия. Главнитъ отдѣли на природнитъ науки въ които сж ра-ботили ученитъ въ тѣзи срѣдни вѣкове сж биле: *Астрономия-та, Зоологията, Ботаниката, Лѣкарството и Алхимията*. И-менно послѣдната най-много сж разработвали, зашото по него врѣме била влѣзла въ главата на хората таквази заблудена ми-саль, да правятъ злато отъ сичкитъ нѣшта, които имали около себе си; отъ пржеть, отъ какжвъ да е металъ. Като излѣзли споредъ туй хората изъ правиятъ пѣтъ, и малко сж ползували отъ природнитъ науки.

Но штомъ са изминалъ срѣдниятъ вѣкъ и настава новото време слѣдъ познаването на компаса, следъ откритието на А-мерика, блѣскалъ новъ славенъ периодъ за природнитъ науки, който трае и до нашитъ дни. Не само че следвало откритие по-диръ откритие, но и сичко открито гледало са е да са употре-блява и въ животътъ, и сжсъ туй именно са отличава Новиятъ вѣкъ отъ Срѣдниятъ и Стариятъ въ умственното си развитие.

Силата на водната пара са употреби за каране на разли-чни машини, откри са Електричеството и Магнетизмътъ, и са употребихж, за да извжршватъ различни, твжрдѣ полезни рабо-ти, на човѣштината. И като гледаме какви ползи излѣзло отъ пжрвото имъ употребление и извлича до днесъ човѣчеството, мо-жемъ смѣло да кажемъ, че то за сичкия си днешенъ напре-дакъ длжженствува на блѣкавото развитие на Природната на-ука въ най-новитъ врѣмена.

Отъ какъ заместихъ машинитѣ рѣцѣтъ на работницитѣ по фабрицитѣ отъ тогавъ фабрични издѣлия не само че станахъ по-свѣршенни, но докарахъ и друга по-голъма полза на фабрикантитѣ въ спистяването на врѣмето. Ако по-прѣди въ единъ день сѣ излѣзвали изъ фабриката отъ издѣлията 100 парчета готови, сега излѣзватъ, отъ сѣштитѣ видѣ, съ хиляди. — Туй било пѣрвия голѣмъ потикъ на търговията.

Другитѣ видове на парнитѣ машини, каквото сѣ *вапоритѣ* и *локомотивитѣ*, улеснихъ твѣрдѣ много сѣобщенията и прѣнасянието на стокитѣ отъ една страна въ друга. — Туй било втори голѣмъ потикъ на търговията.

Трети сѣ били *телеграфитѣ*; тѣхната служба е сѣкиму известна.

Тѣй възродената търговия ввела е въ просвѣтенитѣ народи огромни богатства; а известно е, че единъ кой-да-е народъ може само тогава да бѣде силенъ и успѣшно да работи въ полето на напредокатъ и на образоването, когато е осигорена неговата прѣхрана, когато той е богатъ. И тѣй сѣ обогатяването на народитѣ, Природнитѣ науки сѣ помогнали, може да се каже, сами на себе си; заштото, като сѣ махнали на много хора измежду тѣхъ грижата за прѣхранване, тѣ сѣ иштахъ сѣ са заловили да се занимаватъ спокойно въ кабинетитѣ си сѣ съ испитването на природата и сѣ направили чудесни открития въ най-къси врѣмена. Доказателство на това сѣ и нашитѣ дни. Сѣкий день чуваме да ставатъ все нови и нови открития въ науката. И като виждаме, че човѣштината е влѣзла вече въ този пѣтъ, можемъ да кажемъ, какъ това ще трай и догдѣ побѣде тя.

Но сичко това вършѣтъ ученитѣ, просвѣтенитѣ Европейци и Американци. Да видимъ сега, какво правимъ ний. Никакъ не ще прѣкалимъ, ако кажемъ, че днесъ-за-днесъ нито индустрията ни е индустрия, нито търговията търговия, нито пѣкъ образованието образование: сичко у насъ сега по типѣрва започева. Както сме останали на дия въ сичкитѣ науки, ний не сме по-напрѣднали и въ Природнитѣ науки. И днесъ, тѣкмо въ минутитѣ на възражданието си, ний сме длѣжни да внимаваме при уреждането на училиштата си, на читалиштата си и на други подобни обществени заведения, штото по таквазъ посока да вървѣтъ тѣ, както е нужно, за да могѣтъ да снабдяватъ, между другото, народѣтъ ни сѣ съ здрави понятия и върху природата.

Туй е неизбѣжно нужно за насъ по много причини. Най-напредъ ний сме земеделчески народъ, но не по-малко и индустриаленъ. А какво е земеделѣлието безъ познания отъ Ботаника, Минералогия, Зоология и т. н.. Какъ може да успѣва индустрията безъ знаянето главно на Химията? Освѣнтъ туй Природнитѣ науки ни сж нуждни и въ друго отношение. Като е останалъ много надиря въ образоването нашиятъ народъ, душата му не са е отжренила оште отъ заблужденията, отъ предразсѣждцитѣ и отъ суеверията, които сж вжрли неприятели на сѣка свободна мисаль и рѣшително напръдване. Природнитѣ науки, следъ като му помогнатъ да познае себе си, до толкостъ поне, колкото е това вжзможно за човѣка; следъ като го запознаятъ съ смштитѣ вѣченъ създателъ и владѣтель на вселенната и сжсъ истината, която владѣе въ нея, ште пржснатъ мжглитѣ на заблуждението отъ душата му и ште го направятъ достоенъ за сѣкакжвъ напръдакъ.

Азъ рѣкохъ, че отъ камъ пари сми сиромаси, но въ друго отношение сме пжкъ твжрдѣ богати, — природата е снабдила нашия народъ съ твжрдѣ голѣми душевни способности. Трѣбва прочее да гледаме тѣхъ да развиваме, и развиваштецъ ги, да гледаме да откриваме и да са запознаваме съ богатствата на милото си отечество. Но не трѣбва тамъ да са спираме; ний трѣбва да гледаме и сами да ги обработваме. Стига сж тжргували изъ земята ни гладнитѣ Европейци; и сж изравяли скжпитѣ ни диаманти! — Но многома ште рѣкжтъ, дѣ ни сж срѣдствата, дѣ ни сж капеталитѣ, нуждни за въ таквизи работи? И тжзи прѣчка имаме съ какво да прѣмахнемъ. Сдружаванье, братия, дружества! Знаете, че съединението само прави силата! Стига сме клюмали само на бакалскитѣ, абаджийскитѣ, тирзийскитѣ и подобни дюкени! И тѣ са добри наистина, но ний сме способни и по-голѣми работи да завжртимъ, само съединение да има, дружества акционерни. Чрезъ тѣхъ само ний ште видимъ бѣлъ день! Нѣка прочее, мили братия, да гледаме да бждемъ осжштествители на тѣзи много пжти между народа ни проповѣдванета, но до нинѣ никакъ не осжщественната спасителна идея, ако искаме въ кжсо врѣме нашиятъ народъ да завземе отреденото си отъ Природата мѣсто между образованнитѣ народи; ако искаме смѣло да са смѣемъ на ураганитѣ, които са вжртатъ надъ главитѣ ни!

И. Даневъ.

ДРУЖЕСТВАТА

и

Тѣхното значеніе въ обществото.

Въ статійката си подъ заглавіе: *Сиромасы сме, що ще правимъ*, помѣстена въ 10-тата книжка на періодическото списаніе «Читалище» казахмы че едничкый лѣкъ, който ни остава за да помогнемъ на нашата бѣдность и сиромашіѣ, едничкото средство за привдиганіе на западнѣлитъ наши занаеты, земедѣліе и скътовѣдство, то ся съединенитъ сили сирѣчь *дружествата*.

Че дружествата могатъ да направѣтъ много и твърдѣ много за подобрѣніето въ всѣко отношеніе на кое-да-было общество; че само тѣ сѣ всемогущый лостъ който е подигнѣлъ просвѣтенитъ и промышленни народи предъ нашитъ очи и до толкозъ щото тѣхнитъ работы — изобрѣтенія, искуства и всѣкаквы произведенія — ги показватъ като свѣрхестественны, то е истина съвсѣмъ явна, и нѣма потреба отъ голѣмы повѣрванія и доказателства.

За голѣма злочестина впрочемъ, нашето общество, тѣй поне мыслимъ ный, не е проникнѣто напълно отъ идеята на голѣмото значеніе на дружествата и огромната имъ полезность. Пъкъ туй е най-грѣматната спѣнка, която са исправя предъ нашитъ предпріятія, то е ужасающата скала противъ която са разбиватъ всички наши опыты на общественна дѣятелность.

Необоримъ фактъ е че едно начало, едно предпріятіе, една каква-да-было работа за да напрѣдѣтъ да дадѣтъ връхъ и да принесѣтъ надлежащый плодъ необходимо е срѣдата, дѣто са поченватъ да са убѣди въ тѣхното естество, въ полезността или въ неполезността имъ.

Всичко изъевено не споредъ туй условіе, всичко наложено или подражавано не може да даде желаннитъ добры слѣдствія. И при всичко че въ началото може да са представи едно утѣшително явѣніе, подобно на

корабъ безъ вѣтрила то ще да загине отъ първата поя-
вена буржъ.

Ный можахмы да потвърдимъ това съ множество
доказательства, и то съ таквизъ, които сж заети изъ со-
ціалный нашъ животъ, изъ нашето настояще и неотко-
лѣшне минѣло. Но тукъ са задоволявамы само като
поменемъ предпріятіята по Параходѣтъ «Провидѣніе»
и по Памучната Фабрика въ Пловдивъ, Читалищата ни
и прочіи дружества, които цѣвнахъ заранъ а прецѣв-
тѣхъ вечеръ.

Споредъ насъ главното стои въ това, дѣто да на-
учимъ народа си и самы ный да са увѣримъ въ голѣ-
мото значеніе на дружествата, въ великата роль, която
тѣ могатъ да играѣхъ въ обществото.

Имаще въ видъ това, ный извождамы слѣдующето
изъ едно периодическо списаніе на рускы езикъ. (*)

Въ него читателитѣ ще срѣщнатъ всемогущата
сила на съединенитѣ силы придружены отъ постоянство
и разумна дѣятелность.

* * *

Въ днешне време общественото вниманіе е устрѣ-
мено на питанъето какъ да стане вещественното подобръ-
ніе на живота и подиганъето на едно нравствено рав-
нище обществото и най-много работный разредъ. Една
отъ главнѣйшитѣ съвременны задачи ся заключава, ра-
зумѣва са, въ издирванъето на причинитѣ на обществе-
нитѣ раны и на средства за тѣхнитѣ исцѣленія. Но за
да можемъ да са позанимаемъ съ таквизъ средства, то
е необходимо да са запознаемъ по-напредъ колко-годѣ
съ положеніето на работный класъ, въ който, какъто
ще видимъ и по-подиръ, и са заключава главный из-
воръ на народнитѣ неволи.

Въ първитѣ времена работническитѣ разреды не
само че не сж познавали що е личнж свобода, но кома-
хай были безъ никаквы правдины. Тѣй работитѣ въ
старитѣ господарства и спахійскитѣ людіе отъ феодал-

(*) Всемирный трудъ, учено-литературный журналъ, первый годъ,
Октябрь, 1867. Санктпетербургъ.

нытъ времена съвършенно принадлежели на господаря си, който могълъ да са располага не само съ тѣхнытъ работы, но и съ живота имъ. Колкото за работниците и робитѣ, тѣ гледали на своето безисходно положеніе като на съвършенно природно, и което не можало да бжде другоаче; тѣ мисляли още че тѣхнытъ господари, чорбаджии сж въобще разреды родени и привелегированы за да живѣйтъ съ тѣхнытъ трудове и да имъ заповѣдватъ.

Но за добра честь, всичко туй са измѣнило съ време. Политическото и гражданско освобожденіе на този разредъ го поставило предъ лицето на закона върху едно равнище съ другытъ разреды отъ обществото. Спахийското право и даже по-лекытъ неговы образы не сжществуватъ вече комахай никждѣ въ образованнытъ държавы. Днесъ единъ работникъ, споредъ законытъ, относително своя господарь са счита за съвършенно свободенъ и независимъ чловѣкъ; той работи за него не по принуждаване и не по длъжность, но отъ добрата си воля и отъ взаимно съгласяване.

Колкото са по-осѣща за работника сжщинската му зависимость отъ господаря или фабриката, толкозъ става по-тѣжко за него чувството, че неговата равноправность съ другытъ класове на обществото сжествува само на видъ и че твърдѣ на рѣдко са прилага въ дѣло.

За да си направимъ едно понятіе за количеството на сиромаситѣ, къмъ които принадлежы по-голѣмата часть отъ работниците, привеждамы думытъ на единъ писателъ И. Г. Друзена, казаны въ неговытъ « Четенія за войнытъ ради свободата. »

« Изъ всячкытъ предирванія, които направихъ азъ, пристигнахъ до заключеніе, че комахай десетата часть отъ населеніето въ Франца може да са брои за сиромасы, които просіжтъ милостыня. Отъ останжлитѣ деветъ части на населеніето петъ нѣматъ състояніе да даватъ милостыня, три части са намѣрватъ въ затруднително положеніе, натоварены съ дългове и множество лихвы най-послѣ обезгрижена е една девета часть, въ която азъ присмѣтамъ военнытъ, юристытъ, духовенството, дворянството, богатытъ търговцы и нѣкои граж-

даны, които живѣятъ отъ природы на този разредъ са отнасятъ на повече отъ 100,000 челеды. »

Слѣдующитъ факты сжщо довольно краснорѣчиво говорѣтъ за матеріалното положеніе на съвременното общество.

Еще въ 1847 година отъ единъ милионъ населеніе въ Парижъ бѣднитъ сѣставяли десетата часть, а въ всячка Франца тѣхъ пресмѣтвали на 4-ри милиона. Въ тѣзи година комахай третята часть отъ роденитъ въ Франца, тоестъ около 25 челоуѣцы, сж родили безъ да иматъ свой-си покрывъ въ болницитъ и сиротопиталищата и около една шеста часть умрѣли скончали живота си въ тѣзи заведенія. Въ Венеція отъ 100,000 жители смѣтатъ са 25,000 сиромасы, въ Римъ отъ 150,000 жители 30,000 просіжтъ милостыня, въ Амстердамъ отъ 230,000 жители 45,000 са нуждажтъ отъ людска помощъ, и въ Лондонъ отъ числото на всѣкы-годишно умирающихъ едно голѣмо множество са пада на тѣзи, които мржтъ отъ гладъ; освѣнь туй по-голѣмата часть отъ населеніето въ много махалы са намѣрва у най-сиромашко и жалостно положеніе.

При таквъозъ сѣстояніе на обществото необходимо са поевява въпроса за причинитъ на тази ужасна бѣдность не трѣбва да са полага че единъ отъ главнитъ извори на тѣзи общественна рана може да са смѣта и недостатъчното заплащанье на общественый трудъ. Трудътъ престава да быде вече свободень, когато заплащаньето му стане сѣвсемъ малко.

Въ днешне време правото на силныя да присвоява и граби чуждъ имотъ ако и да са счита за безчестна и срамотна работа, но пакъ мнозина него иматъ твърдѣ за голѣмъ грѣхъ да умаляватъ колкото имъ прилѣга изработената платка на работника, т. е. като са ползова отъ нуждата му, плаща му по-ефтино, отъ колкото дѣйствително струва работата.

Ради избѣгванье на таквизъ обезправданія необходимо было бы да са опредѣли за извѣстно време цѣнностьта сирѣчь що струва различныя трудъ и да са пази щото заплащаньето му да не пада въ туй време по доло отъ опредѣленія редъ. Въ таквъъ случай ра-

ботникътъ не щѣше да бѣва принуденъ да са отказва отъ удовлетвореніето на най-необходимыѣ си потреби. Въ интересыѣ на господарството и на обществото са намѣрва положеніето щото колкото са може повече граждани, като са трудѣжъ, да получаватъ заплащанье, споредъ стоя трудъ, инѣкъ трудътъ става тяжесть и са извършва немарливо или лишеніето на матеріалны средства са допълня съ безчестны и незаконны пѣтища. Ранитѣ на народа, ще са каже, съставятъ ранитѣ на господарството.

Туй състояніе на работническый разредъ може да са измѣни въ по-добро, ако работницыѣ самы си добиватъ работа и сами си съставѣжтъ капиталъ необходимъ за производство — съ една рѣчь ако самы работническыѣ разреды поематъ върху си инициативата на производството и наедно съ туй получватъ всичкый му придобытъкъ, сирѣчь съставѣжтъ си работнически дружества.

Отъ всегждѣ най-много сѣ развиты дружествата въ Великобританіѣ — земята на Англичаныѣ. За баща на дружествата по справедливостъ може да са почита Робертъ Оенъ. Като былъ изъ-най-напредъ въ различни мѣста комисионеринъ, той са сдружилъ съ единъ богатъ тъкачъ въ Манчестеръ, безъ да има комахай никаквы матеріалны средства. Отъ тѣзи времена до свършванъето на голѣмата европейска война и до трийсетъ години отъ нашето столѣтіе той съ необыкновенно стараніе и практичность започенѣлъ своитѣ опыты.

Оенъ поченѣлъ своитѣ реформы отъ една голѣма фабрика за преденъе въ южна Шотландіѣ. Той гледалъ на работницыѣ не като на машины за получаваніе полза, а напротивъ той са мѣчалъ да свѣржи интересыѣ имъ съ интересыѣ на фабриката. Намѣсто да ги товари съ извѣмѣрна работа, той доброволно съкратилъ броя на работныѣ часове, намѣсто принудителны мѣркы той употребилъ въ работа надваряньето и взаимныйѣ надзоръ на работницыѣ единъ на други. Оенъ са увѣрилъ че при таквизъ условія работницыѣ работяли по-добрѣ, отъ колкото на другыѣ фабрики, той съгледалъ че дѣйствиетелно тѣ сѣ интересовали отъ по-

ложението на работитѣ му и че по тозъ начинъ ползата была взаимна и несравнено по-голяма, отъ колкото по-напредъ.

Оенъ намѣрилъ едно мѣничко селце Нью-Ланоркъ въ най-бѣдно положеніе, жителитѣ осиромашѣли и вещественно, и нравствено, но въ по-малко отъ четири години удало му са да направи туй дълбоко-паднжло населеніе доброчесто и дѣятелно; фабриката за преденъе, която много време не принасяла никаква полза, станжла за притежателя придобитѣчно предпріятіе.

Оенъ накупувалъ изцѣло (топанѣ) всички необходими потреби на живота и послѣ ги продавалъ надребно, безъ да търси за себе нѣкаква печалба. Дѣцата на работницитѣ сж възпитвали въ възпиталища направени при фабриката съ нейни средства. Работницитѣ были заняты на фабриката десетъ часа, сирѣчь два часа по-малко отъ колкото на другитѣ фабрики въ Англія, но за туй дѣятелността на тѣзи работници была примѣрна.

Като слѣдвалъ по тѣзи си наредба, Оенъ достигнжлъ до блѣскавы слѣдствія, които привлѣкохж върху себе вниманіето даже въ высокитѣ кръгове на обществото.

Подиръ тѣзи сполучены опыти, Оенъ поискалъ да прокара по-далечъ своята дѣятелность: За начало и основа на чловѣческото общество той считалъ общността на интереситѣ и на правата, а колкото са отнася до економическата или промышленна страна на работата, той искалъ да съедини всички отрасли на промышленността въ по-голямъ заведеніе, дѣто бы са стѣбрали работи отъ различенъ родъ, както занаятчийскы, тѣй и селско ступанскы, тѣй що при застояванъето на единитѣ, работикѣтъ да може да преминава на други занятія.

Като ималъ въ видѣ тѣзи начала, Оенъ начерталъ единъ съвършенный строежъ на нова колонія. За осъщественіето на тойзи строежъ, не му бѣше необходимо да изнамѣри кжсъ плодородна земя; най-напредъ той искалъ да купи въ Шотландіѣ 500 десетини земя, за да направи тамъ потребнитѣ постройки. Средства за тѣзи

покупка, той са надѣвалъ да намѣри, като са обърне най-напредъ къмъ господаритѣ, събрани въ Аахенъ, послѣ отъ различни челоувѣколюбивы общества. Но пакъ, безъ да са смятъ на вниманіето, което обърнѣхъ въ Англія на неговото предпріятіе, на обнадѣждаваніята на министритѣ и съчувствіето на вѣнчаннитѣ главы, кроежътъ му са неосъществилъ ради нѣманье на паричны средства.

Тогазъ Оенъ трѣгнѣлъ за въ Сѣверна Америка и тамъ сполучилъ да основе въ 1824 година една нова колонія Нью-Гармони. Но и тукъ Оенъ не бы честитъ, какѣто по-напредъ, което отчасти са обяснява и отъ туй че въ новата колонія сѣ поселили были повечето отвърженници отъ обществото, людіе мързеливи и дебелы: за туй и началата му не можахъ да бѣдѣтъ приложени въ пълно. Колоніята пропадала все повече и повече и на мѣсто съгласіе и миръ появили са раздоры и душманства на мѣсто доброчестина скоро зель да имъ нестигаты средствата за животъ. Едвамъ промиѣнѣли три години отъ времето на основаніето на колоніята, тя пропаднала съвършенно и Оенъ заминѣлъ назадъ въ Англія.

Единъ малкъ кръгъ отъ привърженицы на Оена, като бѣше вникнѣлъ въ същността на неговата идея, старалъ са да осъществи плановѣтъ му. Образовахъ са дружества за произвеждане на сложны фабричны и земледѣлческы работы. Основахъ са и нѣколко колоніи по-примѣра на Нью-Гармонъ въ нѣколко и други мѣста у Съединенитѣ Щаты и по-подиръ въ Англія. Тука са посвиѣхъ много тѣй наричаны «кооперативны общества» едни върху сѣщитѣ основы, а други върху по-послѣ прокаранитѣ начала на равенството и общественността; нѣкои колоніи сѣ отклонихъ отъ този образецъ и въ тѣхъ са подаде мѣсто на различіе на състояніята и на образованіето. Едно отъ тѣзи общества въ Орбистонъ въ Шотландія, подъ рѣководството на Комбо, единъ отъ ученицитѣ на Оена, достигва комахай тѣзи сѣщитѣ послѣдствія, какѣто въ Нью-Ланкръ. Работницитѣ, които изъ-най-преди сѣ трудяхъ по принужденіе, скоро поченахъ да работѣтъ отъ любовь къмъ труда. Но и тукъ

благоприятныѣ послѣдованія много зависѣхъ отъ опытности на ръководството; като токо умръ той и дружеството са разстрои.

Отъ туй всѣкы може да разбере до колко е важна и необходима нуждата отъ добры и способны ръководители въ подобны общества и предпріятія. Особито това е за препорѣка на вниманіето на нашитѣ читатели. Когато гледамы неуспѣваніето, пропаданіето и съвършенното раскапваніе на нашитѣ общества, не трѣбва да забравямы че главната причина на това е некадърността и неразумната дѣятелность на тѣзи, които стоятъ на чело на туй общественно учреждение. Но на предмета си.

Подиръ туй Оенъ избралъ други пѣтъ за осъщественіето на своитѣ идеи. Той искалъ да ги прокара не съ отдѣлни практическы опыты, а съ систематическа научна пропаганда. Оенъ са обърналъ къмъ простата система на взаимната помощъ. Той желаялъ да са съставятъ кръгове на людіе отъ 2 — 3,000 души, които, като иматъ общы стрѣмленія, да бы поддържали единъ другыго съ взаимны трудове.

Пріятно и радостно е было да са гледа какъ дѣто пропадали чловѣколюбивыѣ мечты и кроежи на всеобщитѣ преобразованія, поченѣли отъ само-себе да са проеояватъ разумно — уредены дружества, и то пакъ благодареніе на остатѣцытѣ отъ учрежденіята на Оена и на пропагандата му.

Въ Англія ный намѣрвами множество поучителны примѣри въ туй отношеніе. Англія, споредъ благоприятното си природно положеніе, въобще е богата съ тѣхъ. Освѣнь туй Англія може да'са счита за страна, дѣто са възнаграждава труда, което дава работнику възможность да живѣе по-охолно въ домакинството си. Нѣмскытѣ работници считали бы непонятно, какъ въ извѣстно време англійскытѣ работници получаватъ таквизъ грѣмьадны суммы пары, както на примѣръ 1,500,000 работны челяды получаватъ 180,000,000 фунта стерлины (*)

(*) 1 фунтъ стерл. е равенъ на наши 100 гроша.

или средне число всѣка челядь по 800 талера (*) въ година.

Работниците, които гласѣтъ машинитѣ, получаватъ отъ 35 — 40 шилинга (12 талиры) въ недѣлята; други отъ 12 — 15 шил. на день. Въ Стафордмиръ, на металотопителнитѣ фабрики всѣкы чифтъ работници получаватъ 2 — 2500 талира въ годината, сирѣчь колкото получава единъ министъръ въ малко нѣкое нѣмско господарство.

(Слѣдва).

СИНАЙСКАТА ГОРА.

Английскійтъ вѣстникъ *Дейли Телеграфъ* дава слѣдующитѣ подробности за откриванieto на Синайската Гора отъ докторъ Бека:

«Учениятъ пжуватель билъ убѣденъ че преданието събркало като би поставило мѣстоположението на Синайската Гора на югъ отъ полуостровтъ, който е като продължение отъ Палестина, простира се въ Червеното Море и има за предѣли отъ една стърна това море а отъ другата заливтъ Акаба.

«Така сжшто и други учени се съмнѣвахж че високата планина която наричатъ Синайска Гора е дѣйствително оная на която Моисей отиде да приеме Скрижалитѣ на законтъ. Нѣкои учени предполагахж че истинната Синайска Гора трѣбва да е на едно расстояние отъ 70 миля отъ тая която приемахж сичкитѣ географи, и ние трѣбва да притуримъ че тѣхното мнѣние се основава на нѣколко арабски предания, при това, твърдѣтъмни. Това което е чудно, то е че подземни шумове се чуватъ тамъ отъ време навреме, които вижда се да произхождатъ отъ нѣкоя волканическа причина, или отъ преголѣми гранитни камане които като се откъртватъ отъ силнитѣ порои крѣтосватъ повърхнината.

«Предполагахж че тия феномени можѣхж, до една извѣст-

(*) 1 талиръ е равенъ на 10 гроша и 10 пары.

на точка, да обяснѣтъ съ природни причини гърмотевицата която Израилтянитѣ бѣхж чули когато Моисей се качи на планината за да прокара читеридесетъ дни между гърмоветѣ и планинитѣ. Самиятъ докторъ Бекъ бѣше искалъ мнѣние че Синайската Гора е била вулканъ, който споредъ него, обясняваше свѣткавицитѣ, гърмовнитѣ шумове и гѣстата тъмнота, които накаралж Израилтянетѣ да треперѣжтъ.

«Но за да би отмахналъ сѣко съмнѣние отъ това дѣло, той предприе едно ново пѣтувание презъ послѣдний мѣсець Декемврий. Египетскій подкралъ му остави на разположение единъ параходъ; придруженъ отъ геологѣтъ, Г. Милна, докторъ Бекъ отиде на Акаба и почна издирванията си. Тия издирвания съвършенно сполучили както може да се сѣди отъ единъ телеграмъ на докторъ Бека. Споредъ тоя телеграмъ, истинниятъ Синай никакъ не е въ полуостровѣтъ, но около единъ день ходъ къмъ северо-истокъ отъ Акаба, и слѣдователно близо до сто мили разстояние отъ мѣстото на което отивалж Христиенетѣ отъ сичката земя.

«Планината която докторъ Бекъ прие за истинната Синайска гора се именува отъ Арабитѣ Джебел-ел-нуръ, свѣтлата планина.

«Докторъ Бекъ не дава подробно изложение на доказателствата на които се облѣга, но той потвърждава, че е намѣрилъ остатки отъ животни жѣртвувани на върхѣтъ на планината съ синайчески надписи отгоре.

«Цѣлъ свѣтъ ште бѣде любопитенъ, прилага английскій вѣстникъ, да чете преводѣтъ на тия надписи, които ако се не лѣже докторъ Бекъ, сѣ издѣлбани отъ самитѣ племена на които Моисей даде правственниятъ законъ. Заключениеята които ште да даде върху това откритие географическото дружество ште възбудѣтъ една жива любопитностъ. Но докторъ Бекъ трѣбва да бѣде готовъ да даде доказателства които да моѣжтъ да издържѣтъ научно испитание, заштото не е така лесно да се напуснѣтъ преданията, които се основаватъ на старостѣта си и които заематъ отъ Библията почетѣтъ който ги е посвѣтилъ».

П. С. Б.

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Прибиране въ отечеството.

I

Виждамъ, виждамъ родний край,
Виждамъ го, не е далече
Да вървимъ, другари, вече
Че сърдце тушти не трай.

Да възлѣземъ въ параплова,
Ей катъ лебедъ тамъ стои,
Че трѣбата е готова
Третий пѣтъ да избехти.

II

Щемъ да видимъ България
Нѣйни хубави поля,
Тамъ щемъ видимъ и ония
Що сѣ мили на сърдца.

Тосъ въ дворове, другъ въ колиби,
Всякой дѣ му е честъта:
На гърди на мило либе,
Иль при старий свой баща.

III

Азъ роденъ съмъ по-навѣтрѣ —
Подъ поли на планина,
И възъ нейна стрѣмнина
Горский конь ще ма потѣтри.

Колко сладко ще е менъ
Катъ пакъ видѣхъ тесъ букаци!
Дѣ са лута бръзъ елень
Дѣ пѣй славей изъ габраци!

IV

И кога пристигнахъ азъ
На Балкана, тамъ на върха
Щѣ заплѣхъ съ ясенъ гласъ
Конь ми живо ще запряха.

Какъ сърдце ми ще са свие,
Какъ ще силно да забие
Като въ мигъ ми са открие
Родната юдолъ, уви!

V

Тамъ цвѣтѣтъ червени рози,
Срѣта са лыщи, играй,
Тамъ расте зелено лозие,
Хубавъ е мой бащинъ край:
Леко, леко като крачимъ
Ще пристигнемъ бащинъ домъ:
Бързо, братя да са качимъ
Въ парашлова бѣжишкомъ!

И. В.

КНИЖЕВНИ ВѢСТИ.

**** Словенский Свѣтъ**, пѣтуванье и книжнина отъ Луи Леже, Парижъ, Академическата Книгопродавница, 1873, страници 238 на 8-на. (*Лѣж Монд Слав, Войаж е Литтератюр пар Луиз Лежер, Парис.*) Славенский Свѣтъ е едно отъ онѣзи европейски книжовни произведения, които сж писани отъ безпристрастни и доста вѣщи писатели. При малки нѣкои слаби страници на този трудъ ний намѣрвами изложението му доволно добро и нѣщо повече съгласно съ положителността. Изъ всичко са личи че почитаемий славистъ г-нъ Леже е писалъ отъ какъ е преговорилъ сериозно предмета, върху който е писалъ. Ний мислимъ да дадемъ нѣкои съкращения отъ Словенския Свѣтъ въ «Читалище». За сега тукъ бѣлѣжимъ предметитъ на съдържанието: Введение Словенски Свѣтъ; 1° Юго-Славениятъ и тѣхната книжнина; 2° Аграмъ и Кроатитѣ; 3° Бѣлградъ и Сърбитѣ; 4° Единъ Словенски владика; 5° Новата сѣрбска драма; 6° Отъ Парижъ въ Прага; 7° Русскитѣ театра; 8° Новата русска драма; 9° Происхожданията на Панславизма; 10° Английскитѣ писатели. Списательтъ на «Словенский Свѣтъ» г-нъ Луи

Лежеръ е писалъ и други книги които са касаятъ до словенството изобщо. Такъвизъ сж намъ познатитъ: 1^о *Кирилъ и Методий*, Исторически преговоръ върху обръщаньето на Словенитъ въ Християнството. Книгопродавница Франкъ, Парижъ 1868. 2^о *Историческа Чехия*, 1867; Юнашки и Народни пѣсни на Чешкитъ Словени, книгопродавница Интернационалъ, Парижъ 1866.

Ето що поменава изобщо за Словенитъ списателятъ: «Словенскитъ народи покриватъ комахай третята частъ на Европа и образуватъ около четвъртята отъ цѣлото ѝ населеніе. Тѣ не занимаватъ въ нашата книжнина и въ нашитъ познания мѣсто не съразмѣрно съ географическата имъ и бройна важностъ! Въ днешне време повече отъ всѣки други пжтъ ний трѣбва да имаме за тѣхъ съвършени и точни познания; защото тѣ сж въ постоянна борба съ Германия, тѣ видѣхтъ всѣки день, сжществуваньето си заплашено отъ тѣзи сила, и въ една дадена минута, наши най-вѣрни съюзници».

*** * * Раскази за старовременнитъ хора.** I За Старитъ Индийци и Египтяне (преводъ отъ Руски). II За Старитъ Финикияни, Ассириени и Перси. Издава книжарницата на Хр. Г. Дановъ и Сіе. 1873. I-та книжка 76 страници на 8-на, II-та 54 сжщо. — Тѣзи двѣ книжки по всеобщата история са отличаватъ най-много по ясностьта на изложението си и по такъвъ единъ слогъ, който прави читателя да му е драго да ги чете. Читателятъ намѣрва въ тѣхъ такъвъ занимателна читанка, каквато рѣдко са срѣща въ нашата книжнина. Желателно е размножаваньето на книжки отъ този родъ.

*** * * Бащинъ языкъ** за малки дѣца. Третя година (втори дѣлъ. — Третя година за учене слѣдъ букваря.) натъкми Драганъ В. Манчовъ, страници 159 на 8-на, Издание Първо Книжарница Д. В. Манчовъ. 1873. Както е извѣстно Бащинъ языкъ съставя едно течение на първоначални книжки за дѣцата, натъкмени по новата педагогическа система, звучна наричана. Извѣстяваната този пжтъ книжка отъ Бащинъ езикъ, отредена за третя година слѣдъ букваря обема доста хубави и отборъ статийки, които привличатъ вниманието на първоначалний. — Тѣ са занети повечето изъ Природната Исторія и сж придружени отъ фигуркитъ на много животни. Впрочемъ защо г-нъ Манчовъ не е внимавалъ за едно по-свойственно на бащиний ни езикъ приспособение на тѣзи книжка?

**** Ступанъ**, земеделско-економически листъ, 1 Януарий 1874 година, книжка I, година I. Въ Печатницата на Д. Иванеска въ Букурещъ, стр. 1—8 на голѣма 8-на. — Ступанъ е периодическо издание, което ще се издава единъ пѣтъ въ мѣсеца, и съ притурка какъто бѣлѣжи ръкописно самия издатель Г. Д. В. Храновъ. Съдържанието на I-вата книжка, която ний сме видѣли е слѣдующето: Къмъ читателитѣ. — За занаята. — За зимното храняне на домашния ни добитѣкъ. — Какво има да работи единъ ступанинъ презъ месеца Януария. — За сдружаването. — По домашната икономия. — Домочадие и домакиня. — За *Ступанъ* ще се поговори нѣщо въ идущи брой на *Читалище*.

ОБЯВЛЕНИЕ.

Книгата *«Емилъ въ 19-ия вѣкъ»* за която бѣхме извѣстие по-напрѣдъ, днесъ е готова и слѣдъ малко врѣме ще са тури подъ печатъ. Нѣкои отъ почитаемиѣ спомоществуватели сж пратили вече стойността; но заштото съ тѣзи сръдства издаването ѝ е съмнително, молиме най-убѣдително сичкитѣ патриоти а най-повече Читалиштата, Женскитѣ и Ученически дружества, ако би да сж събрали спомоществуватели да побързатъ съ внасянето на стойността, безъ която, както казахме издаването на книгата е невъзможно. Ний направихме сичко което зависеше отъ нашитѣ сили а сега остана—пакъ повтораваме—на Васъ сички които носите или ще носите светото име *«Отецъ и Майка.»* —

Съ почитание

Българската Ученическа Дружина

Бѣлградъ, на Сретение 1874.

«Добра Надѣжда»

ПОГРѢШКИ.

Въ петата книжка на *Читалище* сж пропуснѣти тѣзи важни погрѣшки:

На стран. 129, редъ 10, намѣсто *дъвица* чети *дъчица*.

На стран. 133 подиръ 7-я редъ е пропуснѣтъ цѣлъ редъ: *Флората, сборъ отъ всички растения въ свѣта фауната, (тогазъ иде) сборъ отъ всички живинки въ свѣта.*

На стран. 159, редъ 13 намѣсто *критики* чети *картинки*.